

دانشگاه باقر العلوم (ع)
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته مدرّسی معارف گرایش اخلاق

.....

عنوان پایان نامه : امانت داری و آثار فردی و اجتماعی آن در اخلاق و فقه

.....

استاد راهنما : دکتر محمد تقی یوسفی

.....

استاد مشاور: دکتر یار علی کرد فیروزجائی

.....

نگارش : هادی خوشنودی

.....

زمستان ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم :

«این اثر ناچیز را تقدیم می کنم:

به روح پر فتوح حضرت امام خمینی(ره) که ما را در مسیر اسلام ناب محمدی(ص) رهنمون ساختند؛

به محضر اساتید معظم، که اندک اندوخته علمی خود را مدیون تلاش و زحمات آنان هستم؛

به والدین بزرگوارم، که هدایتگر و مشوق من در راه کسب علم بودند؛

به همسر و فرزندان مهربانم؛ که با همدلی و همراهی خود مرا یاری دادند.»

تقدیر:

«به مصداق مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ، لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» بر خود لازم می دانم مراتب تقدیر و تشکر فراوان خود را از مسئولین و اساتید محترم دانشگاه باقرالعلوم (ع) خصوصاً از استاد معظم، جناب حجه الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی یوسفی به عنوان استاد راهنما اعلام دارم چرا که در نتیجه هدایت، ارشاد و راهنمایی های بی دریغ و سازنده ایشان، این رساله به سرانجام رسید. همچنین از جناب آقای حجه الاسلام و المسلمین دکتر فیروزجائی که با همکاری صمیمانه خود به عنوان استاد مشاور بنده را مورد لطف و عنایت ویژه خود قرار دادند، تشکر می نمایم.»

چکیده

در جهان معاصر روز به روز بر اهمیت و ضرورت گسترش اخلاق افزوده می‌شود و یکی از ضرورت‌های اساسی برای افراد، سازمان‌ها، شرکت‌ها، مراکز علمی، موسسات و بانک‌ها امانت‌داری است. در این تحقیق بحث می‌شود که امانت منحصر به امانت‌های مالی نیست، بلکه مصادیق دیگری هم دارد که عبارتند از: قرآن و دین اسلام، زنان و فرزندان، اسرار و رازها، مجالس، محصلین، دانش آموزان و دانشجویان، مشاغل و مناصب اجتماعی و سیاسی و مشاغل دولتی و اداری، سرمایه‌های بلاد اسلامی، اعضا و جوارح انسان. امانت‌داری دارای مبانی نظری می‌باشد که عبارتند از: مبانی هستی‌شناختی، مبانی معرفت‌شناختی، مبانی انسان‌شناختی. امانت‌داری در فقه و اخلاق دارای آثار فردی زیادی در زمینه‌های حفظ ایمان، اعمال و عبادات، حفظ جان و عرض و مال و فعلیت رساندن استعدادها می‌باشد که برخی از آثار عبارتند از: عبادت خالصانه و جلوگیری از رشوه، مال یتیم، رباخواری و کم‌فروشی و دزدی و همچنین دارای آثار اجتماعی فراوانی می‌باشد که در حکومت مانند: برپایی جامعه نمونه، رشد و تعالی انسانها و در ابعاد اداری و اقتصادی سازمان مانند: کرامت بخشیدن به کارکنان، تغییر نوع نگاه به کار و مسئولیت، جلوگیری از تضییع مال در سازمان، ایجاد رشد معنوی در جامعه و سازمان و در فضای مجازی مانند: جلوگیری از ناهنجاری در کشور، جلوگیری از بی‌عفتی و پیامدهای آن و در نهاد تعلیم و تربیت مانند: ایجاد محیط تربیتی مساعد، تأمین صحیح نیازهای متربّی و در خانواده مانند: ایجاد احساس مسئولیت در اعضای خانواده، ایجاد امنیت روانی در خانواده و در محیط زیست مانند: آباد ساختن زمین و دوری از فساد می‌باشد. در پایان این تحقیق راهکارهایی ارزشمند برای تقویت امانت‌داری در بعد فردی و اجتماعی فراروی مخاطبان وجود دارد که عبارتند از: تقویت عزت نفس، درونی کردن امانت‌داری و تقدیر از امانت‌داران مجازات و تنبیه خیانت کاران، ترغیب به امانت‌داری در متون درسی، طرح و برنامه ریزی در صدا و سیما که می‌توانند افراد و جامعه را به سوی امانت‌داری سوق دهند.

واژگان کلیدی: امانت، امانت‌داری، آثار فردی، آثار اجتماعی، فقه، اخلاق

فهرست مطالب :

فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم.....	۱
گفتار اول. کلیات تحقیق.....	۳
۱. بیان مساله.....	۳
۲. پرسش های تحقیق :.....	۳
۳. پیشینه تحقیق:.....	۴
۴. فرضیه تحقیق.....	۵
۵. اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۶
۶. روش بحث.....	۶
گفتار دوم. مفاهیم.....	۷
۱. مفهوم اخلاق.....	۷
از نظر لغت.....	۷
از نظر اصطلاح.....	۷
۲. مفهوم فقه.....	۸
۱-۲. فقه در لغت.....	۸
۲-۲. فقه در اصطلاح.....	۸
۳. اخلاق نظری و اخلاق کاربردی.....	۹
۱-۳. اخلاق نظری.....	۹
۲-۳. اخلاق کاربردی؛.....	۹
الف: ابعاد سلبی اخلاق کاربردی.....	۱۰
ب: ابعاد ایجابی اخلاق کاربردی.....	۱۰
۴. مفهوم امانتداری.....	۱۱
۵. مفهوم عاریه.....	۱۲
۱-۵. عاریه در لغت.....	۱۲
۲-۵. عاریه در اصطلاح.....	۱۳
۶. ودیعه.....	۱۳
۷. عهد.....	۱۴
۱-۷. اقسام عهد و پیمان.....	۱۳

- ۱۴..... ۱. عهد با خدا.....
- ۱۵..... ۲. عهد با مردم.....
- ۱۵..... ۳. عهد انسان با خودش.....
- ۱۵..... ۸. رابطه اخلاق و فقه.....
- ۱۷..... فصل دوم: جایگاه امانتداری در اخلاق و فقه اسلامی.....
- ۱۸..... گفتار اول. چیستی و حقیقت امانتداری در فقه و اخلاق.....
- ۱۸..... ۱. حقیقت امانتداری در فقه.....
- ۱۸..... ۱-۱. حکم اقسام امانت.....
- ۱۸..... الف: احکام عمومی:.....
- ۲۰..... ب: احکام مخصوص امانت مالکی.....
- ۲۰..... ج: احکام مخصوص امانت شرعی:.....
- ۲۰..... د: موارد امانت مالکی:.....
- ۲۰..... ه: موارد امانت شرعی:.....
- ۲۱..... ۲. حقیقت امانت داری در اخلاق.....
- ۲۱..... ۱-۲. انواع امانت در اخلاق.....
- ۲۱..... الف- امانت الهی.....
- ۲۲..... ب: امانت پیامبر.....
- ۲۲..... ج- امانت مردم.....
- ۲۲..... ۲-۲. اهمیت امانتداری در اخلاق.....
- ۲۳..... ۳-۲. دامنه امانتداری در اخلاق.....
- ۲۵..... گفتار دوم. مبانی نظری امانتداری.....
- ۲۵..... ۱. مبانی هستی‌شناختی.....
- ۲۵..... ۱-۱. رابطه هستی‌شناسی با امانتداری.....
- ۲۷..... ۲. مبانی معرفت‌شناختی.....
- ۲۸..... ۳. انسان‌شناسی و مسئله امانتداری.....
- ۲۸..... الف. معنای انسان.....
- ۳۰..... ب. هویت انسان از نگاه متفکران مسلمان.....

نکته اول. انسان و خالقیت حق تعالی	۳۰
نکته دوم. انسان و ربوبیت الهی	۳۱
ج. ابعاد وجودی انسان	۳۲
د. قلمرو علم و دانش انسان	۳۳
ه. حقیقی یا اعتباری بودن مالکیت انسان	۳۳
ک. جایگاه انسان در نظام هستی	۳۴
گ. ارتباط انسان با هستی	۳۵
م. نسبت حقوق و جایگاه افراد	۳۶
گفتار سوم. جایگاه امانتداری در آیات و روایات	۳۷
۱. جایگاه امانتداری در آیات	۳۷
۲. امانت و خیانت در روایات اسلامی	۴۱
۱-۲. شاخه های امانت در روایات	۴۵
گفتار چهارم. جایگاه امانتداری نسبت به سایر فضایل اخلاقی	۴۶
۱. فضائل چهارگانه و حقیقت عدالت	۴۷
۲. عدالت شریفترین فضیلتها	۴۸
۳. انواع عدالت	۴۸
گفتار پنجم. جایگاه امانت داری نسبت به سایر عناصر در فقه اسلامی	۴۹
۱. قاعده عدم ضمان امین	۴۹
۱-۱. ادله قاعده	۵۰
الف. کتاب خدا	۵۰
ب. سنت	۵۱
ج. بناء عقلاء	۵۴
نتیجه فصل دوم	۵۴
فصل سوم. آثار اخلاقی و فقهی امانتداری	۵۵
گفتار اول. آثار فردی امانتداری از دیدگاه اخلاق و فقه اسلامی	۵۶
۱. آثار امانتداری در حفظ ایمان	۵۶
۲. آثار امانتداری در اعمال و عبادات	۵۹
الف. عبادت و شکوفایی حقیقت انسان	۶۰

- ب. برهان بر ضرورت عبادت..... ۶۱
۳. آثار امانت‌داری در حفظ جان، عرض، مال..... ۶۲
- ۱-۳. نقش امانت‌داری در حفظ جان..... ۶۲
- ۲-۳. نقش امانت‌داری در حفظ عرض و آبرو..... ۶۵
- وظیفه اول : حفظ آبرو..... ۶۷
- وظیفه دوم : دفاع از آبرو..... ۷۰
- ۳-۳. آثار امانت‌داری در حفظ مال..... ۷۱
- الف. وجوب ادای امانت..... ۷۲
- ب. برخی از مصادیق باطل خواری..... ۷۳
۴. آثار امانت‌داری در به فعلیت رساندن استعدادها..... ۷۵
- الف. اصل قابلیت انسان برای رشد و کمال..... ۷۵
- ب. چگونگی تکامل انسان..... ۷۶
- ج. امانت‌داری و فعلیت رسیدن استعدادها..... ۷۷
- گفتار دوم. آثار اجتماعی امانت‌داری از دیدگاه اخلاق و فقه..... ۷۸
۱. آثار امانت‌داری در حکومت..... ۷۸
- ۱-۱. ضرورت عقلی و فطری حکومت..... ۷۸
- ۱-۲. اندیشه حکومت واحد جهانی..... ۷۹
- ۱-۳. حکومت امانت است..... ۷۹
- ۱-۴. مهم‌ترین آثار امانت‌داری در حکومت..... ۸۱
۲. آثار امانت‌داری در سازمان..... ۸۲
- ۱-۲. آثار امانت‌داری در ابعاد اداری سازمان..... ۸۲
- الف. ضرورت اخلاق اداری..... ۸۲
۱. کرامت بخشیدن به کارکنان..... ۸۳
۲. تغییر دادن نوع نگاه به کار و مسئولیت..... ۸۴
۳. صحیح انجام دادن کارها..... ۸۴
۴. تغییر نوع نگاه به مردم..... ۸۵
۵. ایجاد روحیه خدمتگزاری..... ۸۶
۶. ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری..... ۸۷

۷. ایجاد انضباط کاری ۸۷
۸. ایجاد روحیه پیگیری ۸۸
۹. ایجاد روحیه مهرورزی ۸۸
۱۰. بردباری ۸۹
۱۱. ایجاد روحیه دادورزی ۸۹
- ۲-۲. آثار امانت‌داری در ابعاد اقتصادی سازمان ۹۰
- الف. دیدگاه مکتب سوسیالیسم ۹۰
- ب. دیدگاه مکتب سرمایه‌داری ۹۰
- ج. دیدگاه اسلام ۹۱
۱. تعدیل ثروت در جامعه و سازمان ۹۱
۲. محترم شمردن مالکیت خصوصی ۹۲
۳. محدودیت در مالکیت ۹۲
۴. تقدیم مصالح جامعه بر منافع فرد ۹۲
۵. رفع کامل فقر از جامعه و سازمان ۹۳
۶. جلوگیری از تزییع مال در سازمان ۹۴
۷. جلوگیری از استثمار ۹۵
۸. ایجاد روحیه انفاق در سازمان ۹۶
۹. جلوگیری از درآمدهای نامشروع ۹۶
۱۰. کاهش روحیه افزون‌طلبی ۹۷
۱۱. ایجاد رشد معنوی در جامعه و سازمان ۹۸
۱۲. رشد و توسعه اقتصادی ۹۸
۱۳. ثبات اجتماعی ۹۹
۳. آثار امانت‌داری در فضای مجازی ۱۰۰
۱. خدمت یا جنایت جهانی و فرا مرزی ۱۰۱
۲. جلوگیری از انزوای معاشرتی ۱۰۲
۳. جلوگیری از ناهنجاری در کشور ۱۰۲
۴. جلوگیری از هنجارشکنی در سطح بین‌المللی ۱۰۴

- ۱۰۵.....۵. ایجاد تربیت صحیح در خانواده.....
- ۱۰۵.....۶. جلوگیری از بی‌عفتی و پیامدهای خطرناک آن.....
- ۱۰۷.....۷. تقویت احساس خود دیگرپنداری در فضای مجازی.....
- ۱۰۷.....۸. فرهنگ سازی امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی.....
- ۱۰۸.....۹. جلوگیری از چشم چرانی در فضای مجازی.....
- ۱۰۹.....۴. آثار امانت‌داری در نهاد تعلیم و تربیت.....
- ۱۱۰.....۱. دوری از رفتارهای تحقیرآمیز:.....
- ۱۱۱.....۲. ایجاد محیط تربیتی مساعد.....
- ۱۱۱.....۳. الگوسازی با کاملترین شیوه.....
- ۱۱۲.....۴. سالم‌سازی محیط.....
- ۱۱۳.....۵. تأمین صحیح نیازهای مترتی.....
- ۱۱۴.....۶. چشم پوشی از خطاهای مترتی.....
- ۱۱۵.....۵. آثار امانت‌داری در خانواده.....
- ۱۱۶.....۱. انتخاب همسری دیندار و امانتدار.....
- ۱۱۷.....۲. ایجاد استحکام خانواده بوسیله امانت‌داری بودن.....
- ۱۱۸.....۳. ایجاد احساس مسئولیت در اعضای خانواده.....
- ۱۱۹.....۴. ایجاد امنیت روانی در خانواده.....
- ۱۱۹.....۵. ایجاد عدالت در محیط خانواده.....
- ۱۲۰.....۶. انجام تشویق و تنبیه به موقع در خانواده.....
- ۱۲۲.....۷. دوری از تنعم و نازپروردگی در تربیت خانواده.....
- ۱۲۳.....۸. دوری از رفتارهای تحقیرآمیز در خانواده.....
- ۱۲۴.....۹. دوری از اجبار و اکراه در خانواده.....
- ۱۲۴.....۶. آثار امانت‌داری در محیط زیست.....
- ۱۲۵.....۱. آباد ساختن زمین توسط افراد امانتدار.....
- ۱۲۶.....۲. دوری از فساد.....
- ۱۲۷.....۳. امکان بهره‌وری بهینه از منابع طبیعی برای امانتداران.....
- ۱۲۸.....۴. ایجاد صدقه جاریه در طبیعت توسط امانتداران.....

۵. رعایت عدالت و سایر حقوق نسبت به حیوانات توسط امانتداران ۱۲۹
۶. دوری از اسراف ، تبذیر و تخریب ۱۳۰
- گفتار سوم. راهکارهای تقویت امانت داری ۱۳۱
۱. راهکارهای تقویت امانت‌داری در بعد فردی ۱۳۱
- ۱-۱. درونی کردن امانت داری ۱۳۱
- ۲-۱. فطرت مداری ۱۳۲
- ۳-۱. بیدارسازی ۱۳۳
- ۴-۱. پیراسته سازی و آراسته سازی ۱۳۴
- ۵-۱. تقویت عزت و کرامت نفس ۱۳۴
۲. راهکارهای تقویت امانت‌داری در بعد اجتماعی ۱۳۴
- ۱-۲. الگو سازی ۱۳۴
- ۲-۲. اعطای بینش و افزایش مردم ۱۳۶
- ۳-۲. فراهم کردن زمینه تفکر، تدبیر و تعقل برای جامعه ۱۳۷
- ۴-۲. زمان شناسی ۱۳۷
- ۵-۲. تاکید بر اکتشاف در فضایل اخلاقی ۱۳۷
- ۶-۲. مسئله مداری و ایجاد روحیه پرسش‌گری ۱۳۸
- ۷-۲. معرفی جامعه آرمانی به مردم ۱۳۸
- ۸-۲. تکرار و تنوع شیوه ها ۱۳۹
- ۹-۲. تبشیر و انذار ۱۳۹
- ۱۰-۲. تلقین و القاء ۱۴۰
- ۱۱-۲. تشویق و تقدیر از امانت داران ۱۴۰
- ۱۲-۲. مجازات و تنبیه خیانت کاران ۱۴۱
- ۱۳-۲. ترغیب به امانت داری در متون درسی ۱۴۱
- ۱۴-۲. طرح و برنامه ریزی در صدا و سیما ۱۴۱
- الف. در حوزه محتوایی برنامه‌ها ۱۴۲
- ب. در حوزه ساختاری برنامه‌ها ۱۴۲
- خاتمه : جمع بندی و نتیجه گیری ۱۴۴

فصل اول: کلیات تحقیق و مفاهیم

گفتار اول: کلیات تحقیق

در این گفتار کلیاتی مانند بیان مساله ، پرسشهای تحقیق، پیشینه ، فرضیه ، اهمیت و روش تحقیق مورد بررسی قرار می گیرد.

۱. بیان مساله

امانت‌داری یکی از فضایل اخلاقی است که در دین اسلام از جایگاه مهمی برخوردار است و امام صادق(ع) امانت‌داری و صداقت را نشانه مسلمانی شمرده است^۱ و امام سجاد(ع) فرموده است: «که نسبت به همه حتی نسبت به دشمنان امانت‌دار باشید.»^۲ از سوی دیگر در جهان معاصر روز به روز بر اهمیت و ضرورت گسترش اخلاق افزوده می‌شود و یکی از فضایل اخلاقی بسیار مورد نیاز برای افراد، سازمان‌ها، شرکت‌ها، موسسات و بانک‌ها و ... امانت‌داری است. به گونه‌ای که امانت‌داری به عنوان یکی از بندهای مهم منشورهای اخلاقی تنظیم شده در سراسر جهان قرار گرفته است. در فقه اسلامی احکام شرعی و مباحث و ثمرات فقهی بسیار زیادی بر امانت‌داری مترتب شده است و اکثر علماء و فقها نیز همیشه این مبحث را به صورت مفصل مورد بحث و بررسی قرار داده اند و امانت‌دار در فقه بسیار مورد تکریم است تا جایی که ضمان از او برداشته شده است. و آثار بسیار زیادی از نظر فقه ، در دو جنبه فردی و اجتماعی بر امانت‌داری مترتب شده است .^۳ در جهانی که همه به دنبال رشد و پیشرفت هستند، یکی از زیرساخت‌های مهم فرهنگی گسترش فرهنگ امانت‌داری است و این فضیلت دارای آثار فردی و اجتماعی متعددی است که در دو علم فقه و علم اخلاق به تفصیل به آن پرداخته شده است. از این رو این تحقیق در پی آن است که آثار فردی و اجتماعی امانت‌داری را از نگاه فقه و اخلاق اسلامی مورد بررسی قرار دهد؟

۲. پرسش‌های تحقیق :

سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق :

- جایگاه و آثار فردی و اجتماعی امانت‌داری در دو حوزه اخلاق و فقه چیست؟
این پرسش اصلی را می‌توان به پرسش‌های فرعی متعددی تحلیل کرد. برخی از این پرسش‌ها عبارت است از:
۱. حقیقت امانت‌داری از دیدگاه اخلاق و فقه چیست؟
 ۲. آثار فردی و اجتماعی امانت‌داری در فقه و اخلاق چیست؟

۱ . عبدالواحد بن محمد ، آمدی ، غررالحکم و دررالکلم ، ۱ جلد ، چاپ اول ، قم ، امام عصر(عج) ، ۱۳۸۰ ش، ص ۲۵۲
۲ . مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار، ۱۱۰ جلد، چاپ دوم ، بیروت، دار احیاء التراث العربی ۱۴۰۳ق، ص ۱۴۴

۳ . مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیه، ۲ جلد، چاپ سوم، قم، مدرسه امیرالمومنین، ۱۴۱۱ق، ج ۲، ص ۲۴۷

۳. پیشینه تحقیق:

پس از مدتها مطالعه و بررسی در متون و منابع مربوط به فقه و اخلاق به کتاب یا مقاله یا اثری برخورد نکردم که به طور مستقل و به صورت مستقیم درباره امانتداری و آثار فقهی و اجتماعی آن در دو حوزه فقه و اخلاق پرداخته باشد. ولی در حین مراجعه به متون و منابع مربوط به اخلاق و فقه با برخی از کتابها و مقالات مواجه می‌شویم که در آنها به صورت ضمنی به بحث امانتداری پرداخته شده است. از جمله کتابها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. فرامرز قراملکی، احد، اخلاق سازمانی، ۱ جلد، چاپ اول، تهران، انتشارات سرآمد، ۱۳۸۸ ه. ش.
- این کتاب دارای چهار بخش و مشتمل بر بیست فصل می‌باشد. نویسنده در فصل دهم که سومین فصل از بخش دوم کتاب می‌باشد، در ضمن ۲۶ صفحه (از صفحه ۲۱۷ تا ۲۴۳) به موضوع امانتداری پرداخته است و در این زمینه به ابعاد مختلف این فضیلت اخلاقی مانند جایگاه آن در حرفه، جایگاه آن در آموزه‌های دینی، اهمیت امانتداری، مراتب امانتداری و برخی از مصادیق آن اشاره کرده است.
۲. فرامرز قراملکی، احد، اخلاق حرفه‌ای، ۱ جلد، چاپ اول، تهران، نشر مولف، ۱۳۸۱ ش. در این کتاب نویسنده تلاش کرده است تا ابعاد مختلف اخلاق در سازمان را بررسی کند. بخشی از این کتاب به موضوع «امانتداری» اختصاص یافته است. در صفحات ۳۸۱-۳۷۷ این کتاب به موضوع امانتداری پرداخته شده است.
۳. نراقی، محمد مهدی، اخلاق اسلامی، ۴ جلد، سید جلال الدین مجتوی، چاپ پنجم، تهران، نشر حکمت، ۱۳۷۰ ش. در جلد دوم این کتاب، فصل دوم صفحه ۲۴۰ راجع به امانتداری و خیانت بحث کرده است.
۴. نراقی، احمد، معراج السعاده، ۱ جلد، چاپ نهم، قم، نشر موسسه هجرت، ۱۳۷۴ ش.
- درص ۴۳۷ این کتاب بحثی راجع به امانتداری آمده است.
۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ۲۹ جلد، چاپ اول، تهران، ناشر دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴ ش. ایشان در جلد ۱۷ ص ۴۵۱ در ضمن آیات ۷۲ و ۷۳ سوره احزاب راجع به امانتداری و خیانت بحثهای زیبایی را مطرح کرده اند.
۶. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ۱۰ جلد، چاپ یازدهم، تهران، ناشر مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۸۳ ش. ایشان در تفسیر نور، ج ۴، ص: ۳۰۵، در ضمن بحث از آیه ۲۷ سوره انفال راجع به امانتداری بحث کرده اند.
۷. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، ۳ جلد، چاپ اول، قم، ۱۳۷۷ ش. ایشان در ج ۳ ص ۱۷۳ بحث جالبی در مورد امانت و خیانت و جنبه‌ها و آثارش انجام داده اند.
۸. در اکثر کتابهای فقهی بابی به عنوان ودیعه و امانت مطرح شده است که احکام خاصش را هم بیان کرده اند که به ذکر تعدادی از آنها در اینجا بسنده میکنیم:

الف: عاملی، زین الدین بن علی بن احمد، الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية، ۱۰ جلد، مصحح: سید محمد کلانتر، چاپ اول، قم، ناشر کتابفروشی دآوری، ۱۴۱۰ ق. مولف در جلد ۴ این کتاب بخشی را با عنوان کتاب الودیعه (کتاب امانت) ذکر کرده است.

ب: تمیمی مغربی، نعمان بن محمد بن منصور، دعائم الإسلام، ۲ جلد، چاپ دوم، قم، ناشر مؤسسه آل البيت ۱۳۸۵ ق. در جلد دوم بابی به عنوان کتاب ودیعه بیان شده است.

ج: ابن بابویه قمی، محمد بن علی، من لا يحضره الفقيه، ۴ جلد، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ه ق. که در جلد ۳ شیخ صدوق بابی را به عنوان ودیعه ذکر میکند. از میان مقالات علمی نیز در برخی از مقالات توجه به موضوع امانت‌داری به چشم می‌خورد که از میان آنها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

۱. اترک، حسین، ماهیت و حکم اخلاقی تجسس، معرفت اخلاقی، سال دوم، شماره چهارم، صص ۱۶۹-۱۵۱ نویسنده در این مقاله با تمرکز بر یکی از حوزه‌های اخلاق کاربردی به بررسی و تبیین مفهوم، ماهیت و حکم اخلاقی صفت تجسس پرداخته است. با توجه به این که تجسس از یک حیث با امانت‌داری عرض و آبروی افراد ارتباط پیدا می‌کند، می‌توان از این مقاله به عنوان یکی از مقالات سودمند در زمینه فضیلت اخلاقی امانت‌داری نام برد. ولی تمرکز نویسنده بر صفت تجسس و عدم توجه به جایگاه فضیلت اخلاقی در مقابله با تجسس از کاستی‌هایی است که زمینه برای انجام تحقیق گسترده‌تر درباره فضیلت امانت‌داری را فراهم می‌سازد.

۲. فتحعلی، محمود، نظریه اخلاق زیست محیطی اسلام با تاکید بر آراء استاد مصباح یزدی، معرفت اخلاقی، سال دوم، شماره سوم، صص ۹۷-۱۲۳. نویسنده در این مقاله به موضوع مهمی در زمینه اخلاق کاربردی اشاره کرده است که همان مساله محیط زیست باشد. یکی از راه‌کارهای مهم در زمینه تدوین و رعایت اخلاق اسلامی در محیط زیست، توجه به فضیلت امانت‌داری است. نویسنده به رغم تلاش خوبی که در تبیین این مساله انجام داده است، با توجه به تمرکز ایشان بر دیدگاه‌های جناب استاد مصباح یزدی، از طرح سایر دیدگاه‌ها اجتناب کرده است و نیز به جایگاه امانت‌داری در حفظ محیط زیست نپرداخته است.

۳. محمدی اشتهاردی، محمد، امانت‌داری و رازپوشی، مجله پاسدار اسلام، شماره ۲۶۲، ۱۳۷۵ ش. ایشان در این مقاله زیبا بحثی راجع به امانت‌داری و افشای سر یا کتمان سر ارائه کرده اند.

۴. جوادی آملی، عبدالله، امانت‌داری، مجله پاسدار اسلام، شماره ۳۲۹، ۱۳۸۸ ش. این عالم گرانقدر در این مقاله با قلمی روان جنبه‌هایی از امانت‌داری و آثارش را بیان کرده اند.

۴. فرضیه تحقیق

۱. امانت‌داری یک فضیلت جهان‌شمول است.

۲. امانت‌داری یکی از شاخص‌های مهم دین‌داری است.

۳. رعایت امانت‌داری در بعد فردی و اجتماعی یکی از زیرساخت‌های مهم توسعه و پیشرفت جوامع است که می‌تواند به جامعه آرمانی اسلام تحقق بخشد.

۴. برمبنای جهان بینی امانت انگاری، خداوند مهربان صاحب امانت است و آدمیان امانتدار او هستند و هرچه در آسمان و زمین است و اموال و رازهای مردم و همه چیزها مورد امانت هستند.

۵. اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که امانت‌داری در همه ابعاد و زمینه‌های فردی و اجتماعی سریان دارد و در علم فقه نیز شارع مقدس آثار و احکام فراوان و مهمی را بر او مترتب کرده است و به دلیل اینکه یکی از فضایل مهم اخلاقی شمرده شده است، بنابراین شناخت کامل نسبت به امانت‌داری و ابعاد مختلف آن و آثار فردی و اجتماعی اش تأثیر بسزایی در رعایت کردن این فضیلت اخلاقی که دارای آثار فقهی نیز میباشد، دارد.

بنابراین با در دست داشتن این تحقیق می‌توان این بحث مهم و کاربردی را در همه افراد و ارگانهای مختلف و موسسات فرهنگی و دانشگاهها و حوزه‌های علمی و پژوهشگاه‌های موجود در کشور به کار گرفت.

۶. روش بحث

در مورد روش کار خود در این پژوهش باید گفت، با توجه به اینکه این کار یک کار فقهی-اخلاقی بوده است ابتدا با مراجعه به کتب و مقالات و نرم افزارهای فقهی و اخلاقی مطالب مورد نظر را بررسی و فیش برداری کرده و سپس هر مطلب را در جای مناسبی قرار داده و تحلیلی مناسب از آنها ارائه دادیم. بنابراین روشی که ما در این تحقیق از آن بهره برده ایم، روش توصیفی - تحلیلی بوده است. در این روش ما مطالعات و بررسی‌های خود را به سه دسته تقسیم کردیم که عبارتند از:

دسته اول: رجوع به کتب لغت و تاریخ برای استخراج مفاهیم و تاریخچه و کلیات بحث و فروع آن.

دسته دوم: رجوع به کتابها و مقالاتی که فقط به موضوع امانت‌داری پرداخته بودند. که در طرح تفصیلی خود برخی را ذکر کردیم. در این شیوه سعی کردیم به بیشتر این کتاب‌ها و مقالات مراجعه کرده و با توجه به این مطالعات و بررسی‌ها، یک فهرست مناسب برای پایان نامه خود انتخاب کردیم.

دسته سوم: رجوع به کتابها و مقالاتی که به موضوعات فرعی بحث، پرداخته بودند. مانند برخی کتبی که مباحث اخلاقی و فقهی مثل عدالت، تعلیم و تربیت و ودیعه و عهد و... را مطرح کرده بودند که در بحث امانت‌داری نیز مورد استفاده بودند.

گفتار دوم : مفاهیم

در این گفتار مفهوم های اخلاق ، فقه، اخلاق نظری و کاربردی، امانتداری ، عاریه و عهد مورد بررسی قرار می گیرد.

۱. مفهوم اخلاق

ابتدا این واژه را از نظر لغوی در کتب لغت و سپس از نظر اصطلاحی در کتب اخلاقی بیان می کنیم:

از نظر لغت: راغب اصفهانی می گوید: «خَلَقَ» و «خُلِقَ» در اصل یکی است مثل شَرَبَ و شُرِبَ و صَرَمَ و صُرِمَ (قطع کردن و بریدن) ولی کلمه خَلَقَ مخصوص اشکال و صورت هائی است که با حواس درک می شود و خُلِقَ ویژه قوا و سجایایی است که با فطرت و دید دل درک می شود^۴ صاحب قاموس می گوید: «خُلِقَ» (بر وزن قُفِلَ و عُتِقَ) بمعنی عادت و طبع و مروّت است.

همچنین «خُلِقَ» را صفت نفسانی راسخ نیز می گویند که انسان، افعال متناسب با آن را بی درنگ، انجام می دهد.^۵ و لسان العرب این گونه می گوید: اخلاق، جمع خُلِقَ است و خُلِقَ به معنای سرشت، خوی، طبیعت و امثال آن است که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می رود که با بصیرت باطنی درک میشود؛ در مقابل خُلِقَ که به صورت ظاهری انسان گفته می شود، که با چشم قابل رویت است.^۶

از نظر اصطلاح: اخلاق را به گونه های مختلفی معنی کرده اند از جمله:

- در پاره ای از متون، اخلاق را «خلق و خوی راسخ در نفس» می دانند. این معنی معادل مفهوم "Morals" است یعنی عادت نفس در واکنش های عملی که از انسان سر می زند، چنانکه می گویند فلانی تندخو است یا اخلاق تندی دارد. غزالی و مرحوم شبیر در تعریف خلق می گویند: «هیأتی در نفس که افعال به راحتی از او صادر می شود بدون فکر»^۷ خواجه نصیرالدین طوسی نیز هدف علم اخلاق را ایجاد خوی و سرشتی می داند راهبر اراده انسان است، به گونه ای که باعث شود آنچه را به اراده انجام می دهد، پسندیده باشد.^۸
- گاه نیز مقصود از اخلاق، نظریه هایی درباره رفتار خوب و بد، درست و خطا، و پاک و پلید انسانی است که معادل واژه لاتینی "Ethics" می باشد. این مفهوم مطمح نظر در «حکمت عملی» است. مبنای بحث بسیاری

۴. حسین بن محمد ، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی ، یک جلد، چاپ اول ، بیروت ، دارالعلم ، ۱۴۱۲ق ، ص ۱۵۹

۵. علی اکبر، قرشی، قاموس قرآن ، ۵ جلد، چاپ نهم، قم ، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۱ش، ج ۵، ص ۱۹۸

۶. محمد مرتضی، زبیدی ، تاج العروس من جواهر القاموس، ۲۰ جلد ، چاپ چهارم، بیروت ، دار المکتبه الحیاه، ۱۴۱۲ق، ج ۶، ص ۳۳۷ و محمد بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب ، ۱۸ جلد، چاپ ششم ، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ق ، ج ۴، ص ۱۹۴.

۷. ابی حامد محمد بن محمد ، غزالی ، إحياء علوم الدین، ۱۶ جلد ، چاپ اول، بیروت ، دارالکتب العلمیه ، ۱۴۰۶ ق.، ج ۳، ص ۵۷ و سید عبدالله ، شبیر، الاخلاق، یک جلد، چاپ سوم، قم، نشر بصیرتی، ۱۳۹۵ ق ، ص ۱۰.

۸. محمد بن محمد بن حسن ، طوسی ، اخلاق ناصری ، تحقیق مجتبی مینوی و علیرضا حیدری ، ۱ جلد، چاپ دوم ، تهران، نشر خوارزمی ، ۱۳۶۰ش ، ص ۱۲.

از علمای اخلاق ما نظیر مرحوم نراقی و اتخاذ عدالت و طرح بحث نظریه وسط و اطراف در اخلاق همین نگرش است.^۹ بنابراین می‌توان گفت: «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است» و گاه به بعضی از اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود، نیز اخلاق گفته می‌شود (اولی اخلاق صفاتی است و دومی اخلاق رفتاری).

«اخلاق» را از طریق آثارش نیز می‌توان تعریف کرد مانند این که «گاه فعلی که از انسان سر می‌زند، شکل مستمری ندارد؛ ولی هنگامی که کاری به صورت مستمر از کسی سر می‌زند، دلیلش این است که یک ریشه درونی و باطنی در اعماق جان و روح او دارد و آن ریشه را خلق و اخلاق می‌نامند. اینجاست که «ابن مسکویه» در کتابش می‌گوید: «خُلُق همان حالت نفسانی است که انسان را به انجام کارهایی دعوت می‌کند بی آن که نیاز به تفکر و اندیشه داشته باشد.»^{۱۰} و همین معنی را فیض کاشانی در کتاب «حقایق» آورده است.^{۱۱} و به همین دلیل اخلاق را به دو بخش تقسیم می‌کنند: ملکاتی که سرچشمه پدید آمدن کارهای نیکو است و اخلاق خوب و ملکات فضیله نامیده می‌شود، و آنها که منشا اعمال بد است و به آن اخلاق بد و ملکات رذیله می‌گویند.

۲. مفهوم فقه

در اینجا مفهوم فقه را در لغت و اصطلاح بررسی می‌کنیم:

۲-۱. فقه در لغت

فقه در لغت، به معنای دانستن و فهمیدن است^{۱۲} و به معنای درک کردن چیزهای مخفی نیز آمده است.^{۱۳} و راغب در مفردات، آن را پی بردن از معلومات حاضر به معلومات غایب معنا کرده است.^{۱۴}

۲-۲. فقه در اصطلاح

در اصطلاح بنا بر اینکه فقه یک علم می‌باشد، به علم و استنباط احکام شرع از روی رأی و اجتهاد اطلاق می‌شود. کلمه فقه به تدریج، در اصطلاح علما، به خصوص فقها، فقط به «فقه الاحکام» اختصاص یافته است و امروزه از کلمه «فقه» فقط مسائل عملی اسلام از واجب و حرام و مانند آنها به نظر می‌آید. به عبارتی

۹. محمد مهدی، نراقی، جامع السعادات، یک جلد، چاپ دوم، بیروت، نشر مؤسسه الاعلمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱، صص ۲۵ و ۵۸ و ۱۲۴.

۱۰. احمد بن محمد، مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، ۱ جلد، چاپ اول، قم، چاپ افست، ۱۴۱۰ ق، ص ۵۱

۱۱. محسن، فیض کاشانی، الحقایق، یک جلد، چاپ دوم، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۳۹۹ ق، ص ۵۴

۱۲. اسماعیل بن حماد، جوهری، صحاح اللغه، ۶ جلد، چاپ چهارم، بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۳۷۶ ق، ج ۶، صص ۲۲۴۳ و محمد بن

یعقوب، فیروز آبادی، القاموس المحیط، ۴ جلد، چاپ سوم، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۳۹۹ ق، ج ۴، ص ۲۸۹

۱۳. جمعی از اساتید فقه اسلامی، موسوعه جمال عبدالناصر فی الفقه الاسلامی، ۲۰ جلد، چاپ دوم، قاهره، المجلس الاعلی للشتون

الاسلامیه، ۱۴۱۰ ق، ج ۱، ص ۹

۱۴. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، ۱ جلد، چاپ اول، بیروت، دارالعلم،

۱۴۱۲ ق، ص ۲۳۴